

FELSEFE İLERLER Mİ?

[Does Philosophy Progress?]

Ercan Salgar

esalgar2@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı felsefe ilerler mi? sorusuna dil ekseninde bir yanıt geliştirmektir. Bu bağlamda öncelikle ilerleme ve felsefe terimlerinin anlam çözümlemesi yapıp daha sonra ilerleme yüklemine felsefe konusuna uygunluğu tartışılmıştır. Felsefe teriminin anlam çözümlemesi felsefe(1) ve felsefe(2) ayrımını ortaya çıkararak ancak felsefe(1)'de bir ilerlemenin olanaklı olup-olmadığını göstermiştir. İlerleme teriminin anlam çözümlemesi ise herhangi bir konu nesnesinin ilerlemesi için o nesnenin 'değişim' ve 'hedef' terimlerini içermesinin yanında değişimin de hedef doğrultusunda olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu belirlenim, doğa bilimlerinde geçerli felsefe(1)'de geçerli olmamaktadır. Neticede, felsefe(1)'in ilerlemediğini, hedef (büyük sorular) karşısında bir çeşitlilik (dünya görüşleri) ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

Anahtar Sözcükler: Felsefe, ilerleme, bilimsel ilerleme, büyük sorular, hedef.

ABSTRACT

The aim of this paper is to improve an answer - from a linguistic point of view- to the question that does philosophy progress? In this context, firstly the analysis of meaning of progress and philosophy terms has been analyzed and then suitability of the predicate progress for philosophy has been discussed. The analysis of meaning of the philosophy term has revealed the distinction between philosophy(1) and philosophy(2); but it has shown whether it was possibility of progression in philosophy(1). The analysis of meaning of the progress term has revealed to progress of any subject that must include 'change' and 'goal' terms. In this framework besides, It has been seen that change must be in the direction of the goal. While this determination has valid in natural sciences, it hasn't

valid to philosophy(1). As a result, we can say that philosophy(1) doesn't progress but it emerges a diversity (world-views) on the face of goals (big questions).

Keywords: Philosophy, progress, scientific progress, big questions, goal.

GİRİŞ

Felsefenin ilerleyip-ilerlemediği ya da ilerleme niteliğinin felsefeye özgü olup-olmadığı problemi görel olarak yeni bir sorundur. Özellikle XIX. yüzyılda bilim ve felsefenin bir yol ayrımına gelmesi, her iki disiplinin de süreç içerisinde kendilerine özgü nitelik ve özelliklerinin belirlenmesini gündeme getirmiştir. Bilimin¹ Rönesans'tan XIX. yüzyıla kadar elde etmiş olduğu başarı düşünürlerce bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir. Özellikle bu yüzyılda pozitivist epistemolojik tutumu, bilimsel yöntemle elde edilen bilginin birikimsel olarak ilerlediğini, geleneksel felsefenin ise sürekli tekrar eden konular üzerinde spekülasyonlar yaptığını ortaya koymuştu. Bu çerçevede ilerleyici bilgiye sağlam, güvenilir ve nihayetinde değerli türünden anlamların yüklenmesi, felsefenin de değersiz ya da önemsiz bir disiplin olduğu izlenimini uyandırmıştır.

Felsefenin değerli ya da önemli olup-olmaması onun ilerleyip-ilerlememesine bağlı olduğunda entelektüellerin karşısına felsefede bir ilerleme var mı yok mu sorusunu çıkarmıştır. Bu bağlamda birçok düşünürün araştırma sürecine katıldığı, kendi argüman ve metodolojisine dayanarak bir tez ileri sürdüğü görülmektedir. Bazı düşünürler, felsefenin² ilerlediğini bazıları ise net bir şekilde ilerlemediğini iddia etmişlerdir. D. Chalmers, felsefenin ilerlediğini; fakat bilime göre daha az ilerleme gösterdiğini belirtmiştir. (Chalmers, 2017, s. 286). T.C. Moody ise ilerlemenin kendisine bağlı olduğu hedef veya ölçütleri görel olarak tasnif edip felsefenin ilerleme(2) bağlamında etkin olduğunu öne sürmüştür.³ Her iki düşünür de ilerleme anlayışını görel ölçütlere göre değerlendirmiştir. Oysa ilerleme teriminin anlamı herhangi bir şeyin ilerlemesi için sabit ölçütlerin olması gerektiğini şart koşar. Diğer taraftan, Amerikalı düşünür E. Dietrich'da felsefede halen büyük sorularla karşılaşmamızı, bu alanda bir ilerlemenin olmadığını en açık göstergesi saymıştır. (Dietrich, 2011, s. 329-344). Dietrich'ın bu saptaması, ilerleyen süreçlerde görüleceği üzere, felsefe adına doğru olmakla birlikte yeterli ve açıklayıcı olmamaktadır.

Bütün bunlar, söz konusu düşünürlerin derinlemesine bir kavram analizi yapmadan felsefede bir ilerlemenin olup-olmadığı tartışmalarına dahil olduklarını göstermektedir. Bu durum araştırma

¹ Bilim terimi ile doğa bilimlerini ve bununla da belirli bir yöntem ile dış dünyadaki olguları anlama ve açıklama faaliyetini kastetmekteyiz. Bundan sonraki kullanımlarda da bilim terimi, aksi belirtilmediği sürece bu anlamda kullanılacaktır.

² Bu düşünürler 'felsefe' terimine ilişkin bir ayrım gözetmeksizin bu terimle kendine özgü bir yöntemle büyük sorulara yanıt verebilen ya da verebilecek olan disiplini anlamaktadırlar. Fakat biz ilerleyen süreçlerde bu terimi felsefe(1) olarak adlandıracaktır.

³ İlerleme(2), dış bir gözlemci veya topluluk tarafından görel ölçütlere göre değerlendirilen ilerlemedir. Ayrıca bkz. (Moody, 1986, s. 37).

sürecinde iki eksiklik ortaya çıkarmıştır: Bunlardan birisi, ilerlemenin gerçekleşmesindeki yeterli ve gerekli unsurların gözden kaçırılması; diğeri ise, felsefe terimindeki anlam belirsizliğidir.

Bu yazının amacı, söz konusu tartışmalı konuyu kendimize özgü bir yöntemle ele alıp açıklığa kavuşturmaktır. Bu maksatla özellikle bir dil analizinden yola çıkacağız. ‘Felsefe ilerler’ önermesinin dilsel düzeydeki doğruluk şartı, ‘ilerler’ yüklemine ‘felsefe’ konusuna uygulanmasından ibarettir. Fakat bu uygulamanın olanaklılığı, felsefe ve ilerleme terimlerinin anlamlarına bağlı olduğu için önce ‘ilerleme’ ve ‘felsefe’ terimlerinin anlamlarını belirleyip, daha sonra bu uygulamanın olanaklılığını tartışacağız.

İlerleme Kavramı

Bugünkü anladığımız ‘ilerleme’ teriminin kökeni Latince ‘progressus’ teriminden türemektedir. ‘Progressus’ etimolojik çözümlemede ‘ileri adım’ ve ‘öne yürüme’ gibi anlamlara tekabül etmektedir. ‘Progressus’ (ileriye adım) terimi, ‘progredior’ (ileriye adım atma) fiili ile birlikte düşünüldüğünde, ileri adım atmanın kısa zaman ölçeğinde bizlere bir yön ve hedefi ima ettiği çıkarılabilir. Çünkü bilinçli bir şekilde ileri adım atma belirsizliğe değil, daima istenen ve belirli bir yöne doğru olmaktadır. (Salgar, 2015, s. 16).

‘İlerleme’ ve ‘hedef’ terimleri arasındaki bu sıkı ilişkiyi ilerleme teriminin kullanım alanlarında da görmek olanaklıdır. Örneğin, ‘X’ piyano kursunda ilerleme kaydetti; ordular batıya doğru ilerliyor; bilim ilerliyor, felsefe ilerliyor; teknoloji ilerliyor; tıp ilerliyor; Ahmet kariyerinde ilerliyor. İlerleme terimine ilişkin bütün bu kullanım biçimleri, konu nesnesinin eski durumuna nazaran hedefe biraz daha yaklaştığını ima eder. Diğer bir deyişle, buradaki ilerleme, konu nesnesinin bir hedef çerçevesinde değerlendirmesinden açığa çıkmıştır. Örneğin, iyi bir piyanist olmak için 10 aşamalı bir kursa giden ‘X’in ilerleme göstermesi, eski ve yeni durumunun hedefle karşılaştırılmasına, yani durumunun hedefe (10. aşamaya) yaklaşmasına bağlıdır. Dikkat edilirse, burada hedef terimi aynı zamanda ölçüt olarak da kullanılmaktadır. Dolayısıyla da ilerleme açısından bir ölçüt olacaksa bu, ya doğrudan hedefle ilişkilendirilmeli ya da hedeften türetilmelidir. Öte yandan, piyano kursunda ilerleme gösteren ‘X’in bir takım yeni özellikler kazandığı dikkate alındığında, burada ‘X’in eski durumuna nazaran bir değişim geçirmiş olduğu görülür. Fakat değişim geçiren X’in bütünüyle değişmediği, bir yandan eski kazanımlarını da koruduğu dikkate alınmalıdır.

O halde, 'ilerleme' teriminin içlemsel belirlenimi söz konusu olduğunda karşımıza iki temel terimin çıktığı söylenebilir: Bunlar, 'değişim' ve 'hedef' (goal) terimleridir.⁴ Diğer taraftan, 'gelişme' ve 'büyüme' gibi terimlerin de içlemsel düzeyde değişim terimini içerdikleri dikkate alınır, ilerleme teriminin içlemsel yönünü sadece hedef terimi ile de sınırlamak doğru olacaktır.⁵ Fakat daha açıklayıcı olması bakımından herhangi bir şeyin ilerleme göstermesi için o şeyin 'hedef' ve 'değişim' terimlerini içermesinin yanın da değişimin de hedef doğrultusunda seyretmesi gerektiği söylenebilir.

Felsefe Kavramı

Klasik söylemle, "felsefe nedir?" sorusunun tek bir cevabı yoktur. Bunun en temel sebeplerinden birisi, felsefe kavramının tarihsel, kültürel ve kişisel unsurlarla birlikte çok geniş bir alana gönderme yapmasıdır. Diğer bir deyişle, felsefe terimine değişik dönemlerde farklı anlamların yüklenmesidir. Felsefe tarihi bu gerekçeyi göstermenin en iyi örneklerinden birisidir. Antik Yunan uygarlığından günümüze kadar felsefe teriminin kabaca iki farklı anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

1) Doğa, insan, ahlak, toplum, din ve sanat gibi alanlardaki büyük sorulara açıklayıcı yanıtlar ileri sürmek.⁶

2) Belirli bir alana ilişkin yöntem, ilke ve kavramların eleştirilmesi veya sorgulanması.⁷

Felsefe teriminin bu iki kullanımından da iki farklı tanım ortaya çıkmaktadır: Bunlardan birisi, genel sorunları açıklamaya çalışan felsefe(1), diğeri ise eleştirel ve sorgulayıcı bir etkinlik olan felsefe (2).

⁴ Buradaki 'değişim' teriminden kastedilen, değişim geçiren varlığın eski özelliklerini korumakla beraber yeni bir takım özellikler kazanmasıdır. Hedef terimi ise ister real ister ideal olsun her iki bağlamda da ulaşılması istenen son noktayı işaret eder.

⁵ Bazı düşünürler, 'ilerleme' ve 'hedef' terimleri arasındaki zorunlu ilişkiyi kabul etmenin yanın da, hedef teriminin kullanım bağlamlarının farklılığına işaret ederek, farklı türde ilerlemelerin olabileceğini ileri sürmüştür. Bkz. (Moody, 1986, s. 35-36).

⁶ Felsefe teriminin bu kullanım biçimini, en açık şekilde Antik Yunan uygarlığında görmek mümkündür. Thales, gelenek ve mitoloji aracılığıyla varlığın kökenine (arkhe) ilişkin yapılan açıklamalardan şüphe duyarak, kendi akıl ve deneyimlerine dayanan bir açıklama getirmişti. Thales'in doğa veya evren üzerine yaptığı bu açıklamalar kendinden sonra farklı filozoflar (Anaximandros, Anaximenes vb.) aracılığıyla devam ettiği gibi yine farklı filozoflar kanalıyla problem eksenini değiştirilerek insan, toplum, ahlak ve devlet gibi çeşitli konularla sürdürülmüştür.

⁷ Felsefe teriminin bu kullanım biçimini de Ortaçağ Hristiyan Dünya'sında ve Rönesans Avrupa'sında görmek olanaklıdır. Ortaçağ Hristiyan dünyasında felsefe terimi, özellikle inanç (Hristiyan dogmaları) ve akli (felsefeyi) uzlaştırmak adına teolojik kavram ve ilkeleri aydınlatmaya ve açıklığa kavuşturmak için kullanılmıştı. Rönesans Avrupa'sında ise felsefe, eski bilimsel (episteme) kavram ve yöntemleri eleştirerek yeni bir yöntem ya da yeni bir bilgi sistemi (scientia) oluşturulmasında aracılık görevi üstlenmişti.

Çağdaş felsefede felsefe teriminin bu iki anlamının, özdeş olmasa da iki ayrı gelenek tarafından temsil edildiği söylenebilir. Bunlardan birisi, 'Analitik Felsefe' diğeri ise 'Kıta Avrupa Felsefesidir'. Kıta anlayışına göre felsefe, bilimin açıklayamadığı bir hakikati kendine özgü yöntemlerle elde etmeye çalışır. Bu anlayışa göre felsefe, yaşamın bir anlamı var mıdır? Tanrı var mıdır? Özgür irade var mıdır? Türünden büyük sorulara yanıt verebilecek potansiyelindedir (West, 2016, s. 7).

Analitik geleneğe göre ise, felsefe bir öğreti değildir; sadece bir etkinliktir. Bu etkinliğin amacı da söz konusu büyük sorulara cevap vermek değil de L.Wittgenstein'in (1889-1951) deyimiyle, önermeler ortaya koymak değil, önermelerin anlamlarını çözümlenektir (Wittgenstein, 2006, s.16; Yeşil, 2016, s. 2-3). Benzer bir tutumu R. Carnap'da (1891-1970) sergileyerek felsefenin konusunun dünya (nesnelere) değil de dil olduğunu belirtmiştir (Salgar, 2016, s. 46).

Diğeri taraftan, Analitik Felsefenin öncülerinden olan B. Russell'in (1872-1970) felsefe anlayışını da bir üçüncü kategoriye yerleştirmek yanlış olmayacaktır. Russell, bir konuşmasında felsefeyi bilemediklerimiz hakkında spekülasyon yapmak olarak tanımlamıştır. (Russell, 1994, s. 123). Russell'a göre bilemediğimiz sorunlar ne zaman bilinebilir bir duruma gelirse o zaman bu hususlar bilimin alanına dahil edilir. Russell bu ifadeleriyle felsefe sorunlarının ilkece bilinemez olduklarını, gerçekte bilinebilir olanların bilim aracılığıyla elde edilebileceğini belirtmektedir. Russell'ın felsefe anlayışını Kıta Felsefesinden ayıran en önemli nokta, onun bilemediğimiz dediği sorunları, Kıta Felsefesinin bilinebilir demesidir. Bu çerçevede, Russell'ın felsefe anlayışının analitik felsefeye daha yakın olduğu söylenebilir. Çünkü bilinmeyenler üzerinde spekülasyonlar yapmak bir öğretime ziyade bir etkinliği işaret etmektedir.

Bu analiz çerçevesinde, felsefe teriminin temelde iki farklı anlamının olduğu söylenebilir. Çalışmamız süresince kavram kargaşasını önlemek adına açıklayıcı bir disiplin olarak felsefe(1) terimini, eleştirel ve sorgulayıcı bir etkinlik olarak da felsefe(2) terimini kullanacağız.

Felsefe(1) ve Felsefe(2)'de İlerleme

Şimdi "felsefe ilerler" önermesini dikkate aldığımızda felsefe(1) ve felsefe(2) anlayışlarından hangisinin ilerleme yüklemiyle uygunluk gösterebileceğini sentaktik çerçevede inceleyelim. Daha önceki çözümlerimizde 'ilerleme' teriminin içlemsel unsurlarının 'değişim' ve 'hedef' terimleri olduğunu görmüştük. Dolayısıyla da bir alanda ilerlemenin olabilmesi için öncelikle orada 'değişim' ve 'hedef' terimlerinin içerilmesi daha sonra değişimin hedef doğrultusunda seyretmesi gerektiğini

belirtmiştik. Bu durumda felsefe(1) ve felsefe(2) anlayışlarının da bir ilerleme göstermesi için öncelikle ‘değişim’ ve ‘hedef’ terimlerini içermeleri gerekecektir.

Felsefe(1) anlayışını savunan filozof ya da ekollerin (idealizm, materyalizm, fenomenalizm, varoluşçuluk, yapısalcılık...vb.) büyük sorulara birtakım cevaplar vermeye çalışarak bir hakikate ya da doğruluğa ulaşmak istedikleri görülmektedir.⁸ Bu türden filozofların söz konusu sorulara verdikleri cevaplar bir sistem içerisinde dile getirildiği için bunları 'dünya görüşü' olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Felsefe tarihi bizlere, her filozofun kendinden önceki filozofun fikirlerini eleştirerek kendine özgü bir dünya görüşü öne sürdüğünü göstermektedir. Örneğin, Thales (M.Ö. 624-546) varlığın temel ilkesinin (arkhenin) gerçekte su olduğunu Anaximandros (M.Ö. 610-546) ise apeiron, Anaximenes (M.Ö. 585-528) ise hava olduğunu öne sürmüştür. Bu yaklaşım bizlere felsefe(1)'in, yani bu çerçevedeki dünya görüşlerinin bir değişim geçirdiğini gösterir. Ayrıca, felsefe(1)'de dünya görüşlerinin de belirli bir gaye için (alanına ilişkin büyük sorulara yanıt vermek için) öne sürüldüğü düşünüldüğünde, burada dolaylı da olsa ulaşılmak istenen bir hedefin olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, eleştirel ve sorgulayıcı bir etkinlik olarak felsefe(2)'nin her şeyden önce bir ‘değişim’ ve ‘hedef’ terimlerini içermesi ya da onlara gönderme yapması olanaksız gözükmemektedir. Çünkü etkinlik olarak tanımlanan bir felsefede bir değişim ve ulaşılmak istenen bir hedef beklenilmemektedir. Bu noktada haklı olarak, dil analizi sonucunda birtakım yeni bilgilerin elde edilmesi ilerleme olmaz mı? türünden bir soruyla karşılaşılabiliriz. Örneğin, B. Russell ve A. Whitehead'ın (1861-1947) analizleri sonucunda matematiğin bağımsız ontolojik bir gerçekliğinin olmadığı, özünde mantıktan türetilir olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bilgi eski matematik algısını değiştirerek bizlere yeni bir bilgi vermektedir. Fakat bu bilgi, bir dünya görüşü içerisinde ve eski matematik disiplininin devamı olarak görülemeyeceği için bir ilerlemeden bahsedemiyoruz.

Felsefe(1)'de İlerleme

Sentaktik çerçevede ‘felsefe ilerler’ önermesine konu olarak felsefe(2)'den ziyade felsefe(1) teriminin daha uygun olduğu görülmektedir. Şimdi ‘felsefe(1) ilerler’ önermesinin gönderme yaptığı

⁸ Burada hedef olarak ileri sürülen hakikat teriminin içeriği bakımından muğlak ve çok anlamlı olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla da filozoflar tarafından ileri sürülen dünya görüşlerinin hedefe yaklaşım yaklaşmadığı problematik olmaktadır. T.C. Moody, bu hususu dikkate alarak felsefenin ancak ilerleme2 alanına dahil olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bkz. (Moody, 1986, s. 36).

anlamı tarihsel veriler ışığında inceleyelim. Eğer, felsefe(1) gerçekten ilerliyorsa o halde filozoflar tarafından ileri sürülen dünya görüşlerinin bir değişim geçirerek hedefe (hakikate) yaklaşması gerekir. Diğer bir deyişle, filozofların bu alana ilişkin büyük soruları yanıtlayarak hakikate (hedefe) yaklaşımları gerekir.

A. Whitehead, *Process and Reality* adlı eserinde bütün Batı felsefesinin Platon'a düşülen dipnotlardan ibaret olduğunu ileri sürmüştü. Whitehead burada filozofların Platon'dan alıntılar yaptığı değil de, filozofların Platon'un düşüncelerini tekrardan dile getirdiklerini belirtmektedir (Whitehead, 1979, s. 39). Whitehead bu savıyla, bizlere çağdaş filozofların büyük sorular karşısında Platon'un vermiş olduğu yanıtları benimsedikleri ya da halen Platon'un dünya görüşünü savduklarını ima etmektedir. Eğer çağdaş filozoflar Platon'un dünya görüşünü halen savunuyorlarsa, o halde eski dünya görüşünün değişmediği gerekçesine dayanarak burada bir ilerlemenin olmadığı söylenebilir.

Felsefe tarihine bakıldığında filozofların büyük sorular olarak adlandırılan problemlere değişik dönemlerde farklı yanıtlar verdikleri görülmektedir. Her filozof, kendinden önce gelen filozofların büyük sorulara vermiş olduğu yanıtlara karşı iki farklı tutum sergilemektedir. Birinci tutumu sergileyen filozoflar, kendilerinden önceki dünya görüşünü bir süre (ya da uzun bir süreden) sonra savunarak ve geliştirerek devam ettirir. Yeni Platonculuk, Aristotelesçilik, Yeni Kantçılık ve Hegelcilik gibi akımların devam ettirilmesi bu hususa örnektir. İkinci tutuma göre ise, filozoflar kendinden önceki dünya görüşünü eleştirip yadsıyarak kendilerine özgü yanıtlar (dünya görüşleri) geliştirmişlerdir. Filozofların bu tutumunu, yani yeni ve özgün dünya görüşleri ileri sürmesini ilerleme açısından daha çok dikkate alacağız. Bunun iki gerekçesi bulunmaktadır: Birincisi, felsefede ilerleme var mı yok mu sorununun daha çok bu çerçevede tartışılması, ikincisi ise ilerleme teriminin anlam içeriği bakımından yeniliklere bağlı değişimleri şart koşmasıdır.

Filozofun ikinci tutumunu esas aldığımızda büyük sorular karşısında birbirinde farklı dünya görüşlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin idealist bir filozof, gerçekliğin bilinç (ya da ruh) olduğunu savlarken kendisinden sonra gelen materyalist düşünür, bu görüşü yadsıyarak gerçekliği madde olarak tanımlar. Hegel ve Marx'ın ontolojik savları buna örnek gösterilebilir. Diğer taraftan, idealizm ve materyalizm gibi akımların kendi içlerinde de ayrışmaların olduğu görülmektedir. İdeal olanın ne olduğu hususunda öznel ve nesnel idealistler olduğu gibi maddi olanın da ne olduğu hususunda atomcular ve diyalektik materyalistler gibi farklı ekoller bulunmaktadır.

Felsefe(1)'deki bu farklılıkların ya da çeşitlenmelerin ilerleme açısından bir engel teşkil edeceği söylenebilir. Daha önce denildiği üzere, ilerlemede bir hedefe yaklaşma, yani sorunları çözme esastır.

Dolayısıyla da bir filozof, kendinden önceki filozofun vermiş olduğu yanıtları yadsıması yahut kendine özgü yeni bir yanıt geliştirmesi onu hedefe, yani hakikate yaklaştırmamaktadır.

Bu durumda felsefe(1)'de bir ilerleme gerçekleşmesi için büyük sorulara verilen yanıtlar üzerinde bir uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Dietrich'e göre büyük sorularla günümüzde halen yüzleşmemiz bu türden bir uzlaşmanın olanaksız olduğunu göstermekle beraber felsefe(1)'de ilerlemenin olmadığını açığa çıkarır (Deitrich, 2011, s. 342). Buna karşın D.Chalmers, filozoflar arasında bu türden bir uzlaşmanın olanaklı olduğunu dolayısıyla da felsefe(1)'de hakikate yaklaşma açısından bir ilerlemenin olanaklı olduğunu ileri sürmektedir. Chalmers bu teze, yapmış olduğu bir anket çalışması sonucunda ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre, felsefede büyük sorular olarak adlandırılan yaklaşık otuz soru felsefe bölümündeki öğretim üyelerine (filozoflara) sorulur. Neticede Chalmers, filozoflar tarafından büyük sorulara verilen yanıtlar hususunda yüksek oranda bir uzlaşmanın ortaya çıktığını belirtir. Örneğin, filozoflar Tanrı var mıdır? türünden bir soruya % 73 oranında yoktur, %15 oranında vardır, %12 oranında ise belirsiz ve bilinemez türünden cevaplar vermiştir (Chalmers, 2017, s. 282).

Chalmers'a göre, filozofların büyük sorulara çoğunlukça vermiş oldukları cevaplar bir ilerlemedir. Fakat daha önce ilerleme teriminin anlamına ilişkin yapmış olduğumuz analiz, ilerleme gösteren konu nesnesinin hedefe yaklaşmasını, yüzdeler oran açısından değil de bütünüyle değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin 'ordular batıya doğru ilerledi' dediğimiz zaman, burada ilerleyici unsur olarak askerlerin yüzde 75'nin ilerlediğini yüzde 25'nin ise ilerlemediğini değil de, ordunun bütün personelinin hedefe doğru ilerlediğini kastetmekteyiz. Dolayısıyla da buradaki ilerleme ölçütü herkes için bağlayıcı olmaktadır. Aksi durumda çoğunluk açısından ilerleme olan bu husus azınlık açısından gerileme olarak değerlendirilir. Chalmers da bunun farkında olacaktır ki ulaştığı sonuçlar, ateistler açısından ilerleme olarak görülürken, teistler açısından bir gerileme olarak değerlendirilmiştir (Chalmers, 2017, s. 286).

Ayrıca felsefe(1)'de ilerleme derken, filozoflar tarafından büyük sorulara bir dünya görüşü çerçevesinde verilen yanıtları dikkate alarak art arda gelen dünya görüşlerinin bir hedefe doğru gidip-gitmediğini ele almaktayız. Dolayısıyla Chalmers'ın sistemsal anlamda dünya görüşü ileri sürmeyen akademisyenlerin de büyük sorulara vermiş oldukları yanıtları dikkate alarak bir ilerleme belirlenimi yapması terminolojimiz açısından eksiklik görülmektedir.

Diğer taraftan, Amerikalı düşünür T.C.Moody'de felsefenin ilerlediğini öne sürerken bu alana ilişkin 'hedef' teriminin belirsiz ve çok anlamlı olduğunu belirterek bu alandaki ilerlemeyi 'ilerleme(2)' olarak kategorize etmiştir (Moody, 1986, s. 37). İlerleme(2) özellikle dış bir gözlemci veya topluluk

tarafından görelî ölçütlere göre değerlendirilen ilerlemedir. Buna göre, Moody açısından filozoflar tarafından büyük sorulara verilmiş yanıtlar veya dünya görüşleri belirli kişi veya gruplarca ilerleme olarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda her dünya görüşünün kendi içerisinde ve belirli bir müddet ilerlediğini söylemek de mümkün olacaktır. Hedef veya ölçütleri belirli zaman dilimi ve belirli kişi veya topluluklarla sınırladığımız zaman, Platon'la başlayan ve Yeni Platonculukla devam eden, Kant ile başlayan ve Yeni Kantçılıkla devam eden dünya görüşlerini kendi bağlamlarında bir ilerleme olarak adlandırmak pekala olanaklıdır. Fakat bu durum, yani hedef veya ölçütlerin göreliliği, dünya görüşleri arasında ortak ölçütlerin olanaksızlığına yol açarak bir ilerlemenin de olamayacağını açığa çıkarmaktadır. Daha önce ilerleme teriminin analizi bizlere ilerleme gösteren dünya görüşünün kendinden önceki dünya görüşüyle ortak bağlantılarının olması gerektiğini göstermiştir.

Özetlersek, gerek Chalmers gerekse Moody felsefe(1)'de bir ilerleme olduğunu savlarken buradaki hedef veya ölçüt terimlerini görelî bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Oysa ilerleme teriminin analizi, herhangi bir şeyin ilerleme sürecinde hedef veya ölçütlerin sabit olması gerektiğini göstermiştir.

İlerleme Ekseninde Bilim ve Felsefe(1)

Genelde bilimin ilerlediğini ya da ilerleme niteliğinin bilime özgü olduğunu birçok düşünür savunmuştur. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* adlı eserinin önsözünde bilimin niteliğine ilişkin şu saptamayı yapar: "Bir bilim dalını, örneğin fiziği ilgilendiren bir araştırma, sorununu fazla dolambaçlı yollara sapmadan ele alabilir. Araştırma, deyim yerindeyse damdan düşer gibi başlar; çünkü düşecek bir dam vardır." (Popper, 2012, s. 25). Popper, bu ifadeleriyle bilimsel araştırmada konu nesnesi açısından bir süreklilik ve birikimselliğin olduğunu, yani bir anlamda bilimin ilerleyici yönünün olduğunu belirtmektedir. Ünlü bilim tarihçisi G. Sarton (1884-1956) da sonu ilerlemeyle biten tek entelektüel faaliyetin bilim olduğunu öne sürmüştür. Sarton, tarihsel bir karşılaştırmadan yola çıkarak, yani bilim, sanat ve felsefe tarihlerini analiz ederek bilimin diğer disiplinlere nazaran birikimsel bir şekilde ilerlediğini öne sürmüştür (Sarton, 1962, s. 102). Çağdaş bilim felsefecisi I. Lakatos (1922-1974) ise ilerlemeyi bir sınırlandırma ayraç olarak dikkate alarak ilerlemenin bilimle bilim olmayı ayıran en uygun ölçüt olduğunu ileri sürmüştür (Lakatos, 2014, s. 26-27).

Teorik açıdan 'bilim ilerledi' derken, basit bir ifadeyle yeni teorilerin eskilerden daha başarılı olduğu belirtilmektedir. Bir teorinin ilerleme açısından başarılı olması da eski teorinin çözmüş ve çözememiş olduğu problemleri çözmesidir. Buradaki ilerleyici unsur teoriler olmaktadır. Dolayısıyla da 'bilim

ilerler' derken aslında teorilerin ilerlediği kastedilmektedir. Bu durumda daha önceki çözümlememize dayanarak teoriler açısından ilerlemenin ön koşulu, 'değişim' ve 'hedef' terimlerini içermeye birlikte değişimin hedef doğrultusunda olması gerekmektedir.

Bilim tarihine bakıldığında belirli bir konu alanına ilişkin teorilerin sürekli değiştiğini ve bu değişimin de daha kapsamlı ve açıklayıcı teoriler ortaya çıkardığı açıktır. Örneğin, fizik alanında Aristoteles, Galileo ve Newton teorileri değişiklik geçirip yerini daha kapsamlı ve açıklayıcı olan Einstein teorisine bırakmıştır. Buradaki değişim geçiren teori, yani eski teorinin yerini yeni bir teori aldığı zaman teoriler arasında bir içerik geçişkenliği söz konusudur. Örneğin, yeni teori eski teorinin başarılarını açıkladığı gibi başarısızlıklarını da açıklamaktadır. Ayrıca bu türden bir değişim, geriye gitmeyen aksine hedefe doğru giden bir değişimdir. Belirttiğimiz üzere, felsefe(1) alanına ilişkin dünya görüşlerinde de değişimler olmaktadır; fakat buradaki değişimler, eski ve yenedünya görüşleri arasında ilişkilendirilemediği gibi bazen de geriye dönük olmaktadır. Örneğin, Whitehead'ın belirttiği gibi çağdaş filozofların birçoğu Platon'un dünya görüşünü tekrar benimseyebilmektedirler. Oysa fizik alanında Aristoteles teorisinin tekrar ele alınması söz konusu değildir.

Diğer taraftan, daha önce belirttiğimiz gibi 'bilim' derken dış dünyadaki olguları anlama ve açıklama faaliyetini anlamaktaydık. Bilimin amacı olguları anlama ve açıklama olarak tarif edildiğinde bu amacın aynı zamanda bir hedefi de içerdiği söylenebilir. İstenilen bir şeyi sonuçlandırmak (amaç), aynı zamanda istenilen bir yere (hedefe) geldiğini ima etmektedir. Dolayısıyla burada 'amaç' kavramının anlam içeriği bakımından 'hedef' terimini de kapsadığı söylenebilir.

Bilimin amacının ya da hedefinin ne olduğu tartışmalı bir konudur. Fakat bilim adamlarının belirli bilim dallarındaki olgusal ilişkileri anlamaya ve açıklamaya çalıştıkları göz önünde bulundurulursa, bütün bilim dallarına ilişkin olgusal ilişkilerin açıklanmasını bilimin hedefi olarak görmek yanlış olmayacaktır. K.Popper (1902-1994) bu türden bir hedefi düzenleyici bir ilke bağlamında 'doğruluk' (truth) olarak adlandırmıştır. Ona göre, bu türden bir hedefe hiçbir zaman ulaşılamayacak; fakat ona yaklaşılabilir olacaktır (Popper, 2012, s. 571). Popper, bilimdeki hedefi ideal bir alana taşırsa da yine de bu hedefin fenomenal dünya ile bağlantılarının olduğunu ima etmektedir. Bu çerçevede bilimdeki 'hedef' teriminin felsefe(1)'dekinden farklı olduğu açıktır. Daha önce de belirtildiği üzere, felsefe(1)'deki hedef terimi, yani büyük sorulara yanıt vererek hakikate ulaşma daha çok fenomenlerin ötesindeki bir alana gönderme yapmaktayken, bilimdeki hedef terimi fenomenal dünya ile ilişkilendirilebilmektedir. Bunun en önemli sonucu ise bilim adamlarının bir 'hedef' terimi üzerinde kolaylıkla uzlaşma sağlayabilmelerine karşın, filozofların bazen uzlaşmamasına yol açmasıdır. Örneğin, büyük sorular arasında yer alan 'Tanrı var mıdır' türünden bir soruyu Platon,

Augustinus ve Spinoza'ya sorduğumuz zaman, 'evet vardır' yanıtını almamıza rağmen üç filozofun da Tanrı terimine farklı anlamlar yüklediği dikkate alındığında bu yanıtın dahi bu üç filozofu birleştirdiği söylenemez. Dolayısıyla da filozoflar açısından hedef bağlamında, yani büyük soruların anlam ve önemi hakkında bir uzlaşımın olamayacağı söylenebilir.

Buraya kadar bilim ve felsefe(1) disiplinlerindeki 'hedef' ve 'değişim' terimlerinin farklı şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Bu farklılık ise söz konusu disiplinlerin ilerleyip- ilerlemedikleri hususunda belirleyici olmaktadır. D.Chalmers, bilim ve felsefe(1)'in ilerleme açısından farklılık gösterdiklerini, yani felsefe(1)'in bilim gibi ilerlemediğini ileri sürerken (Chalmers, 2017, s. 286). her iki alandaki 'değişim' ve 'hedef' terimlerinin benzer işlevde olduğu yanılığına düşmüştür. Oysa bu terimlerin her iki disiplinde de farklılık göstermesi onların ilerleyip ya da ilerlemediklerini belirlemektedir.

Bu noktada haklı olarak bilim ve felsefe(1)'deki 'değişim' ve 'hedef' terimlerinin içeriksel anlam farklılığı neden kaynaklanmaktadır? diye bir soru sorulabilir. Bu soruya farklı açılardan çeşitli cevaplar vermek olanaklıdır. Fakat burada en dikkat çeken nokta, her iki disiplinin konu nesnesi ve yönteminin farklı olmasıdır. Buna yol açan en önemli gerekçelerden birisi de her iki disiplinin kendini farklı a priori öncüllerle inşa etmesidir. Bilim adamı için 'varlık' terimi, doğrudan veya dolaylı olarak deneyimlenebilen bir fenomen iken filozof için çok daha genel ve soyut bir alana gönderme yapmaktadır. Filozof açısından varlık teriminin geniş kapsamlı olması ve kişisel inanç ve değer yargılarına açık olması ona bu varlık yelpazesinden istediği ön kabulü (konu nesnesini) seçme olanağı sunmaktadır. Her filozof da kendi inanç ve değer yargılarını temelde tutarak bir varlık anlayışı (konu nesnesi ve buna ilişkin yöntem) oluşturduğu zaman 'değişim' ve 'hedef' terimleri de bilimdekinden farklı olarak teşekkül etmektedir.

Tekil varlıkları esas alan bilimin nesnesi ve yöntemi hususunda kolaylıkla bir uzlaşma sağlanabilmesine karşın felsefe(1)'de bu olanaksız olmaktadır. Bilim adamlarının aynı nesne ve yöntem üzerinde uzlaşma sağlamaları aynı zamanda bu hususlara dayanılarak elde edilen teoriler açısından da ortak ölçütler sağlamaktadır. Teoriler arasındaki ortak ölçütler de her teorinin bir önceki teoriyle ilişkilendirilmesine yol açar. Bu da bilimdeki değişimin karakterini belirler. Buna karşın felsefe(1)'e baktığımızda filozoflar arasında konu nesnesi ve yöntem açısından bir fikir birliğinin olmadığını görmekteyiz. Her filozof, (ya da filozofun yol açtığı akımlar) büyük sorulara kendi kişisel inanç ve değer yargıları temelinde bir cevap (dünya görüşü) ileri sürmektedir. Her dünya görüşü de doğruluk ölçütünü kendi içerisinde barındırdığı için hangi dünya görüşünün daha doğru ve daha ilerde

olduğunu belirleyecek ortak ölçütler olanaksız olmaktadır. Bu da felsefe(1)'deki değişimin karakterini belirlediği gibi değişimin de hedef doğrultusunda olmadığını açığa çıkarmaktadır.

SONSÖZ

İlerleme teriminin anlamsal çözümlenmesi herhangi bir konu nesnesinin ilerlemesi için o nesnenin 'değişim' ve 'hedef' terimlerini içermesinin yanında değişimin de hedef doğrultusunda olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu belirlenim, bilimsel alanda geçerliiyken felsefe(1)'de geçerli olmamaktadır. Bunun en temel gerekçesi ise her iki disiplinin konu nesnesinin, yönteminin ve ölçütlerinin farklılık sergilemesidir. Bu farklılık, bilim ve felsefe(1) alanlarındaki 'değişim' ve 'hedef' terimlerini değişik şekillerde karakterize ederek, bu terimlerin farklı işlevlerde kullanılmasına yol açmıştır. Bu da bilimde bir ilerlemeyi olanaklı kılarken felsefe(1)'de kılmamaktadır.

Diğer taraftan, Chalmers ve Dietrich'in belirttiği üzere filozofları ortak noktada buluşturan bir 'hedef' teriminin (büyük sorular üzerinde bir uzlaş) olduğunu varsaysak bile yine felsefe(1)'de bir ilerlemenin olamayacağı görülür. Filozoflar tarafından ele alınan yöntem ve ölçütlerin farklılığı dünya görüşlerinin hedefe gitmesini engellemektedir. Bunun aksine Felsefe1'de dünya görüşlerinin yatay eksende bir çeşitlilik sergilediğini görmekteyiz. Her filozof, kendi inanç ve değer anlayışına uygun bir dünya görüşü ileri sürer. Bu dünya görüşleri de kendi içerisinde yeni bakış açıları, yeni yöntemler ve yeni problemler barındırır. Ayrıca her dünya görüşü doğruluk ölçütünü kendi içerisinde taşıdığı için bir dünya görüşünün diğer dünya görüşünden daha doğru ya da daha ilerde olduğunu söyleyemeyiz. Bu sınırlama da dünya görüşlerinin yatay eksende çeşitlenmesine yol açmaktadır.

Netice itibariyle, Felsefe(1) ilerler mi türünden bir soruya, felsefe(1)'in ilerlemediğini, hedef (büyük sorular) karşısında bir çeşitlilik (dünya görüşleri) ortaya çıkardığını söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Chalmers, David, (2017) "Why Isn't There More Progress in Philosophy?" *Being, Freedom and Method*, (ed.) J. A. Keller, Oxford University Press, Oxford.
- Dietrich, Erich, (2011) "There Is No Progress in Philosophy", *Essays in Philosophy*, vol.2, UK.
- Lakatos, Imre, (2014) *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, çev. Duygu Uygun, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Moody, Todd C., (1986) "Progress in Philosophy", *American Philosophical Quarterly*, vol. 23, no.1, USA.
- Popper, Karl, (2012) *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İbrahim Turan&İlknur Aka, YKY, İstanbul.
- Russell, Bertrant, (1966) *Dünya Görüşüm*, çev. Cenap Yılmaz, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Russell, Bertrant, (1994) *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Salgar, Ercan, (2015) *İlerleme Kavramı ve Bilimdeki Yansımaları*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Salgar, Ercan, (2016) *Rudolf Carnap*, Otorite Kitap, İstanbul.
- Sarton, George, (1962) "The Quest for Truth: A Brief Account of Scientific Progress During the Renaissance", *Sarton On The History of Science*, (ed). Dorothy Stimson, Harward University Press, Cambridge.
- West, David, (2016) *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci & Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Whitehead, Alfred N., (1979) *Process and Reality*, The Free Press, New York.
- Wittgenstein, Ludwig, (2006) *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul.
- Yeşil, Mustafa, (2016) The Theories of Meaning and Some Reasons for Combining Them In Stainton's Philosophy of Language, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Vol. 6, Issue 1.